SROVNÁNÍ VYBRANÝCH OSOBNOSTNÍCH CHARAKTERISTIK ZAMĚSTNANÝCH A NEZAMĚSTNANÝCH LIDÍ

P. Filo, B. Buchtová

Došlo: 18. června 2010

Abstract

FILO, P., BUCHTOVÁ, B.: *The comparison of selected personality characteristics of employed and unemployed people*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2010, LVIII, No. 6, pp. 111–122

The aim of this paper is to present results of the research focused on the examination of differences of selected psychological characteristics between a group of 144 employed people and a group of 121 unemployed people. The following personality characteristics were measured and compared: action versus state orientation (behaviour control (resp. behaviour regulation) after the experience of failure and in the processes of decision-making and behaviour planning), perseverance in the conception of Sense of coherence and social support. We found out that after having lost their job, people of higher education could better plan their decision-making and actions and they had a better ability to cope with an actual situation (Sense of coherence). The research further showed that females were unemployed more often as compared with males and that the loss of job had a worse effect on their mental state. Compared with unemployed males, the females were more experience- and feeling-oriented and their Sense of coherence showed more prominent decline. Unemployed people had a lower level of action orientation after previous failure than employed people. This conspicuous decrease of orientation to action is given apparently by the loss of the job itself and not by the duration of unemployment. The number of people composing the social support decreases with the increasing age of males. Of all the researched predictors, which were employment/unemployment, duration of unemployment, gender, education and age, gender acts (co-acts) most on the selected personality characteristics – action versus state orientation, Sense of coherence and social support.

unemployment, need for achievement, action versus state orientation, Sense of coherence, social support

Naše dosavadní úvahy a výzkumné práce v oblasti nezaměstnanosti se soustředily jak na biomedicínské a psychologické důsledky ztráty práce, tak i na obecně kulturní souvislosti (Buchtová, 1992, 2000a, 2000b, 2002, 2004a, 2004b). Upozornili jsme na skutečnost, že zvládání nedobrovolné ztráty práce je velmi individuální a je podmíněno více faktory – odolností konkrétního člověka vůči psychické zátěži vůbec, hledáním příčin ztráty práce, věkem, pohlavím, dosaženou kvalifikací, finančními možnostmi, smysluplnou osobní aktivitou ve volném čase, délkou nezaměstnanosti, dosavadními pracovními zkušenostmi, profesní rigiditou či pružností, sociální i emoční oporou, regionální mírou nezaměstnanosti a dalšími faktory (Buchtová, 2002).

Dílním cílem našeho výzkumu bylo identifikovat a porovnat vybrané osobnostní charakteristiky zaměstnaných a nezaměstnaných jedinců.

V našem výzkumu jsme si stanovili následující výzkumné otázky:

- Jaké jsou rozdíly v demografických charakteristikách a ve vybraných osobnostních charakteristikách zaměstnaných a nezaměstnaných lidí?
- Existují odlišnosti v osobnostních charakteristikách také v závislosti na věku, pohlaví a vzdělání zaměstnaných a nezaměstnaných lidí?
- Mezi zkoumané osobnostní charakteristiky jsme zařadili:
- Činnostní či naopak situační orientaci jedince na jednání po předchozím neúspěchu;

- Smysl pro koherenci, soudružnost (nezdolnost v pojetí Sense of coherence);
- Sociální oporu (šíří sociální síť, kterou má jedinec v zátěžové situaci k dispozici) a spokojenost s jejími nositeli.

MATERIÁL A METODY

Výzkumný soubor

Výzkumné šetření jsme realizovali v roce 2004–2005 a zúčastnilo se ho 265 respondentů, z toho 121 nezaměstnaných a pro srovnání 144 zaměstnaných. Nezaměstnaní respondenti byli z Moravskoslezského kraje z okresů Frýdek-Místek, Karviná a Nový Jičín¹, kde je stále vysoká nezaměstnanost (12,7%). Nezaměstnané osoby se během výzkumu zúčastnily rekvalifikačních kurzů organizovaných úřady práce. Zaměstnaní respondenti byli lidé, kteří studují při zaměstnání na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně (v obou zkoumaných skupinách se tedy nejednalo v užším slova smyslu o náhodný výběr zkoumaných osob). Při sběru dat a zpracování dotazníků byla respondentům zaručena anonymita. Bližší údaje o demografických charakteristikách výzkumného souboru udává tabulka č. 1. Z přehledu je zřejmé, že výzkumný soubor tvořili převážně respondenti do 30 let, z nichž větší zastoupení měly ženy. Většina nezaměstnaných byla bez práce více než 1 rok. Při interpretaci závěrů práce jsme k těmto skutečnostem přihlíželi.

METODY VÝZKUMU

Hakemp K 2000

K ověření našich výzkumných předpokladů jsme použili dotazníkovou metodu **HAKEMP K 2000**² J. Kuhla z univerzity v Osnabrücku (Kuhl, Fuhrmann, 1998b). Metoda patří k souboru nástrojů zaměřujících se na úplnou, procesně analytickou diagnostiku osobnosti³.

HAKEMP je vhodný pro zkoumání psychologických problémů, u nichž jde o zjištění stupně kontroly jednání (resp. regulace jednání) po zážitcích neúspěchu a v procesech rozhodování a plánování jednání.

Dotazník pro měření regulace jednání, který zahrnuje 12 položek, umožňuje vytvořit dvě škály:

1. Škála HOM, tj. orientace na jednání po zkušenostech neúspěchu (opačný pól: orientace na prožívání situace, vázanost na situaci, starost);
2. Škála HOP, tj. stupeň plánování při rozhodování a jednání (opačný pól: orientace na situaci, váhavost).

Činnostní orientace na jednání či naopak situační orientace se týká schopnosti člověka regulovat v zátěžových situacích emoce podněcující „sebemotivaci“ (HOP) a v situacích ohrožení schopnost regulovat negativní emoce (HOM) – „uklidnit se“. Obě složky orientace na jednání se týkají účinnosti regulace emocí, tzn. schopnosti člověka regulovat emoce v zátěži, příp. ve stresu (Heckhausen, 1991). Vyhraňovanost těchto kompetencí – a četné další funkční složky autoregulace lze měřit speciálním testem SSI

I: Demografická struktura výzkumného souboru

I: Demographic structure of the researched group

Charakteristika zaměstnanosti	nezaměstnaní	zaměstnaní
Celkový počet	121	144
Muži	30	59
Ženy	91	85
Průměrný věk	29,87 (19 – 54)	27,29 (18 – 44)
Vzdělání: ZŠ – základní	7	0
Vyučen – učňovské	10	11
SOU s maturitou – středoškolské	20	0
SŠ, SOŠ – středoškolské	74	103
VOŠ – vyšší odborné	2	10
VŠ – vysokoškolské	8	18
Průměrná délka nezaměstnanosti (v měsících)	19,18 (1 – 144)	0

1 Na sběru dat nezaměstnaných respondentů v Moravskoslezském kraji se podílela PhDr. Katka Křivá a Mgr. Marta Pavelcová. Oběma patří vřelé poděkování.

2 Český překlad metody PhDr. Lea Švancarové a Mgr. Petra Sojkové.

3 Podle povahy problému lze připojit i jiné Kuhlovy metody: PSSI (Inventář stylu osobnosti a poruch osobnosti), SSI (Inventář autoregulace), MUT (Test transponování motivace), PMMT (Multimotivační projektivní test), BEF (Dotazník subjektivního rozpoložení), BES (Inventář vyhraněnosti obtíží a symptomů), EWK (Inventář vlivu emocí).

– Inventář autoregulace (Kuhl, 1998a; Kuhl, Fuhrmann, 1998b)⁴.

V našem výzkumu jsme použili zkrácenou verzi testu HAKEMP K 2000, která je ve srovnání s HAKEMP 90 homogennější (Dieffendorf *et al.*, 2000). HAKEMP K 2000 tvoří 12 položek rozložených do dvou škál HOM a HOP. Obě obsahují šest popisů situace. Každá položka má dvě alternativní odpovědi, přičemž jedna alternativa indikuje orientaci na jednání, druhá orientaci na prožívání subjektivního stavu jedince. Příklad položky škály HOM: *Když vložíš veškerou energii do provedení určité práce, ale ta se nepodaří: a) dokážeš toho nechat a věnovat se jiným věcem; b) je pro mne obtížné vůbec ještě něco dělat.* Příklad položky škály HOP: *Když musím řešit obtížný problém: a) většinou s tím hned začnu; b) jdou mi nejdřív hlavou jiné věci, než se do úkolu pořádně pustím.*

Škála HOM se zvláště dobře osvědčila pro predikci generalizovaných deficitů výkonu po nezdaru („naučená bezmocnost“). Na rozdíl od teorie M. Seligmana, podle níž zážitky neúspěchu u určitého typu úkolů vedou k deficitu očekávání a motivace, předpokládáme, že u jiných typů úkolů generalizované výkonové deficity spočívají v poruše „regulace jednání“. To znamená, že na situaci vázaní, tj. prožitkově orientovaní jedinci mají při sledování nového cíle vzhledem ke zkušenosti s neúspěchem nižší úroveň kontroly nad výskytem kognitivních vztahujících se k vnitřní nebo vnější situaci. Tyto kognice mají rušivý vliv na efektivní zpracování nového úkolu. Výsledky výzkumů potvrdily, že deficit výkonu po předchozím neúspěchu nastupuje pouze u jedinců orientovaných na prožívání situace, stavu (Kuhl, Beckmann, 1994).

Více validizačních studií prokázalo, že škála HOP vyjadřuje souvislost mezi stupněm záměru provést (dobrovolné) aktivity a rozsahem skutečného provedení. Korelace mezi intencí a provedením jsou výrazně vyšší u lidí zaměřených na jednání než u prožitkově orientovaných jedinců. Bližší informace o psychometrických vlastnostech metody uvádějí v článku Dieffendorf *et al.* (2000).

Smysl pro koherenci (Sense of Coherence – SOC)

K identifikaci osobnostních charakteristik dlouhodobě nezaměstnaných jedinců jsme dále zvolili **Antonovského metodu „SOC“** (nezdolnost v pojetí Sense of coherence – smysl pro koherenci, soudružnost; Antonovski, 1979, 1988; Mareš, 2001; Šolcová, Kebza, 1999, 2003). V našem výzkumném záměru jsme se soustředili na nalézání zejména pozitivně působících faktorů v souladu s Antonovského pojetím salutogeneze⁵. Dotazník měří tři klíčové osobnostní charakteristiky (dílčí faktory) smyslu pro ko-

herenci (zkratka SOC; Antonovski, 1988), které pomáhají člověku zvládnout náročné životní situace (traumata). Jsou to: srozumitelnost (comprehensibility – C), zvládnutelnost (manageability – MA) a smysluplnost (meaningfulness – ME).

Srozumitelnost se vztahuje k rozsahu, v jakém jedinec chápe podněty přicházející jak z vnějšího, tak i z vnitřního prostředí. Tyto podněty mají kognitivní význam, jsou informacemi, které jsou uspořádané, strukturované a jasné, na rozdíl od chaotických, neorganizovaných, náhodných a nevysvětlitelných informací. Jedinec s vysokou hodnotou dimenze srozumitelnosti ve smyslu pro koherenci očekává, že podněty, se kterými se setká v budoucnosti, budou předvídatelné, nebo i když přijdou jako překvapení, budou alespoň zařaditelné a vysvětlitelné – „pravděpodobnost, se kterou se vše vyřeší tak dobře, jak jen lze rozumně očekávat“ (Antonovski, 1979); „jasná schopnost posuzovat realitu“ (Antonovski, 1979) namísto více emocionálního „vyřeší se to“. Vidět život jako řadu zkušeností, se kterými se lze vyrovnat, jako výzvy, které lze zvládnout, v protikladu s pocitem „smolaře“, kdy se člověku stane v životě něco špatného a bude to tak celý život.

Zvládnutelnost rozumí Antonovski rozsah zdrojů (možností), které má jedinec k dispozici ke zvládnutí (řešení) nároků, které na něj klade okolí (Antonovski, 1988). Kromě zdrojů jedince samotného mezi ně patří i rodinný partner, přátelé, kolegové, Bůh, historie, lékař – prostě každý, komu daná osoba věří, s kým počítá. Pokud má člověk pocit možnosti řídit svůj osud, necítí se obětí události nebo si nemyslí, že je k němu život nespravedlivý. Nešťastné události se v životě stávají, ale člověk je schopen se s nimi vyrovnat a ne nad nimi neustále truchlit.

Třetí součástí SOC je dle Antonovského **smysluplnost**. Vztahuje se k rozsahu, v jakém člověk cítí, že život dává emocionálně smysl, že alespoň některé problémy a požadavky života stojí za investici energie a námahy, že se jedná o výzvy, které jsou spíše „vítány“, než že jsou zátěží, bez které by se daný jedinec rád obešel. To však neznamená, že člověk s vysokou mírou smysluplnosti má radost ze smrti blízké osoby, z nutnosti podstoupit vážnou operaci nebo z možnosti ztráty práce. Pokud se ale jedinci přihodí tyto životní události, přijme je jako výzvy a bude se snažit v nich nalézt nějaký smysl a vyrovnat se s nimi v rámci svých sil (Antonovski, 1988).

SOC – Sense of Coherence (smysl pro koherenci, soudružnost) je celková životní orientace vyjadřující rozsah (míru), ve kterém má jedinec vnitřní, trvalý, ale dynamický pocit důvěry, že: 1) podněty z vnitřního a vnějšího prostředí jsou v průběhu jeho života strukturované, předvídatelné a vysvětlitelné;

4 Sensibilitu pro kladné, případně záporné emoce, jak je zachycena třeba v konstruktě extraverze/neuroticismus, nelze pomocí metody HAKEMP zjistit (Kuhl, Fuhrmann, 1998b).

5 Salutogenezi Antonovski míní hledání faktorů, které posilují zdraví a přispívají k ozdravnému procesu v situaci nemoci (cit. dle Křivohlavý, 1990).

2) má k dispozici prostředky potřebné k vyrovnávání se s požadavky života; 3) tyto požadavky představují výzvy, které stojí za investici a snahu“ (Antonovski, 1988).

Dotazník SOC obsahuje 29 položek, na které respondenti odpovídají pomocí sedmibodové škály. 11 položek měří dimenzi C (comprehensibility – srozumitelnost), 10 dimenzi MA (manageability – zvládnutelnost) a 8 dimenzi ME (meaningfulness – smysluplnost). Korelační koeficienty položek subškál se v našem výzkumu pohybovaly v rozmezí 0,207–0,437. Reliabilita položek (Antonovski, 1979) se pohybuje na úrovni 0,837–0,933 (Cronbachova Alfa).

Sociální opora (SSQ6)

Ke zkoumání sociální opory jsme použili zkrácenou verzi dotazníku – **The Social Support Questionnaire – SSQ6** autorského kolektivu **Irwin G. Sarasona**⁶ (Sarason, I. G., Levine, Basham, Sarason, B. R., 1983). Dotazník je založen na subjektivním vnímání sociální opory. Metoda obsahuje šest otázek a je konstruována pro diagnostikování dvou charakteristik sociální opory:

3. Druhu a počtu lidí, na které se člověk může ve svém sociálním okolí obrátit, dostane-li se do těžké životní situace;
4. Míry spokojenosti člověka se sociální oporou, kterou mu poskytli, poskytují nebo mohou poskytnout lidé ze sociálního okolí; jde o subjektivní hodnocení jejich pomoci.

Dotazník jsme použili a) k poznání sociálního zázemí dlouhodobě nezaměstnaných (kdo je jim oporou a kolik lidí ji tvoří) a jak jim sociální opora pomáhá zvládnout obtížnou životní situaci b) k poznání potřeby „posílení sociální opory“.

Metoda SSQ6 klade důraz především na vnímání sociální opory, které je, dle autora dotazníku, důležitější než její skutečný průběh (cit. dle Křivohlavý, 1999). Výsledek „satisfaction score“ vyjadřuje tzv. obecný stupeň uspokojení člověka s jeho celkovou sociální oporou („general sense of social support“). Na základě výzkumných poznatků se předpokládá, že hodnota uspokojení je relativně stabilní v čase, a to alespoň v průběhu dalších tří let.

VÝSLEDKY⁷

Výsledky výzkumu jsme zpracovávali pomocí statistického programu SPSS PC. Použili jsme parametrické i neparametrické statistické metody: frekvenční analýzu, kontingenční tabulky, chí kvadrát, Mann-Whitney test, Kolmogorov-Smirnov test, T-test, korelační analýzy, analýzu rozptylu, lineární regresi.

Interpretace v našem výzkumu se pohybují převážně v rovině hypotetické, neboť se neopírají o „průřezová“ data. Vycházeli jsme z předpokladu, že demografické proměnné a osobnostní charakteristiky spolu mohou korelovat a mohou být také spolupůsobícími faktory. Vztahy mezi prediktory proto byly analyzovány. Pro velké množství statisticky významných zjištění byly do příspěvku (z důvodů jeho větší přehlednosti a menšího rozsahu) uvedeny pouze souvislosti mezi proměnnými, (prediktory – zkoumané lineární regrese); korelace nebyly až na výjimku uvedeny.

Pro zajištění větší validity výzkumu je vhodné použít náhodný výběr nezaměstnaných a náhodný výběr zaměstnaných respondentů. Rovněž optimální by bylo shromáždit dvě početně rovnoměrně zastoupené skupiny. V našem výzkumu nebylo možné tyto požadavky zcela splnit.

Jsmo si proto vědomi omezení reprezentativnosti souboru nezaměstnaných; nerovnoměrné zastoupení pohlaví, věku a vzdělání ve výzkumném souboru je dáno všeobecně známými důvody – možnostmi sběru dat, ochotou respondentů, časovými limity výzkumného šetření apod. Například metodologický nedostatek, že žen je ve srovnání s muži ve vzorku nezaměstnaných více, je dán tím, že nezaměstnaných žen je v populaci více. Máme proto zato, že kritéria ekologické validity výzkumu nejsou „nucenou“ volbou výběrového souboru respondentů jednoznačně narušena.

Zmíněný metodologický nedostatek a další omezení jsou uvedeny v poznámkách pod čarou s čísly^{8, 9, 10}. S metodologickými nedostatky se spojují varianty jejich řešení a další výzkumné otázky, na které by bylo vhodné v navazujících výzkumech hledat odpovědi (např. jak optimalizovat výzkum osobnostních korelátů nezaměstnanosti, zejména z hlediska prokázání kauzálního působení proměnných, jak rozšířit aplikaci výsledků v praxi apod.).

Srovnání demografických charakteristik zaměstnaných a nezaměstnaných lidí

Vztah mezi zaměstnaností/nezaměstnaností a vzděláním

Ze souboru nezaměstnaných měli největší zastoupení absolventi středních škol (46,3 %) a ženy na mateřské dovolené (9,1 %).

U obou souborů respondentů jsme zkoumali závislost zaměstnanosti/nezaměstnanosti na vzdělání. Ověřili jsme předpokládanou souvislost, že s vyšším vzděláním se zvyšují příležitosti být zaměstnán ($\rho = 0,258$; $p < 0,001$).

⁶ Do češtiny přeložil Křivohlavý.

⁷ Statistická zpracování dat: Mgr. Petr Fišlo, Ph.D., Mendelova univerzita v Brně a Mgr. Petra Boková, FF MU v Brně. Technická spolupráce: Tomáš Psota, student ESF MU v Brně.

Vztah mezi zaměstnaností/nezaměstnaností a pohlavím

Muži mají ve srovnání se ženami častěji vysokoškolské vzdělání. U středoškolského vzdělání a vyššího odborného vzdělání je tomu naopak. Statisticky významný vztah mezi vzděláním a pohlavím však nebyl potvrzen. Fakt, že je žen ve srovnání s muži ve vzorku nezaměstnaných více, podporuje zjištěná skutečnost o statisticky významném vztahu mezi zaměstnaností/nezaměstnaností a pohlavím všech zkoumaných osob – ukazuje se, že ženy jsou ve srovnání s muži statisticky významně více nezaměstnané (nezaměstnané ženy = 75,2%, nezaměstnaní muži = 24,8%; $\chi^2 = 7,716$; $df = 1$; $p = 0,005$; Mann-Whitney test (M-W U) = 7302,500, $p = 0,006$).

Vztah mezi zaměstnaností/nezaměstnaností a věkem⁸

Byl potvrzen předpoklad, že s věkem roste pravděpodobnost ztráty práce – dokonce se objevuje statisticky významná souvislost mezi ztrátou práce a věkem (ANOVA: $F = 3,469$; $p < 0,001$).

Zjištění o délce nezaměstnanosti ve spojitosti s věkem a vzděláním jsou podrobně analyzována v našem navazujícím příspěvku (Filó, Buchtová, v tisku). Například jsme zjistili, že příslušníci skupiny věkově starších respondentů (41–50 let a 51–60 let) byli statisticky významně častěji dlouhodobě nezaměstnaní, zatímco příslušníci skupiny mladších respondentů (17–20 let) byli vícekrát krátkodoběji bez práce.

Srovnání vybraných osobnostních charakteristik zaměstnaných a nezaměstnaných lidí

Orientace na jednání

V úvodu zařazujeme deskriptivní statistiku orientace na jednání všech zkoumaných osob (tab. II).

Zjistili jsme statisticky významné korelace mezi orientací na jednání (včetně subškál HOM a HOP) a zaměstnaností/nezaměstnaností zkoumaných osob; u škály HOM – orientace na jednání po předchozím neúspěchu se navíc objevuje signifikantní souvislost se zaměstnaností/nezaměstnaností (ANOVA: $F = 18,684$; $p < 0,019$). Jinými slovy fakt, že zkoumané osoby mají či nemají zaměstnání, statisticky významně ovlivňuje – snižuje jejich orientaci na jednání (především HOM). V tabulce č. III uvádíme srovnání průměrů orientace na jednání u souboru zaměstnaných a nezaměstnaných respondentů.

Dále jsme sice zjistili, že nezaměstnané ženy jsou ve srovnání s nezaměstnanými muži více situačně orientovány (ANOVA: $F = 18,684$; $p < 0,001$), ale statistická významnost mezi délkou nezaměstnanosti a orientací na jednání nezaměstnaných osob rozpoznána nebyla. Zdá se tedy, že výrazný pokles orientace na jednání je dán již samotnou ztrátou práce, nikoliv její délkou.

II: Deskriptivní statistika orientace na jednání všech zkoumaných osob

II: Descriptive statistics of the action orientation in all surveyed persons

		HO	HOP	HOM
N	Validní	258	260	261
	Chybí	22	20	19
Průměr		6,02	3,05	2,97
Modus		7	4	2
Std. odchylka		2,79	1,79	1,72
Minimum		0	0	0
Maximum		12	6	6

Dílčí faktory celkové orientace na jednání (HO):

Škála HOM: orientace na jednání po předchozím nezdaru

Škála HOP: stupeň plánování při rozhodování a jednání

III: Srovnání průměrů orientace na jednání u souboru zaměstnaných a nezaměstnaných

III: Comparison of action orientation averages in the groups of employed and unemployed persons

	nezaměstnaní průměr	zaměstnaní průměr	T-test Sig. $p <$
celkové orientace na jednání (HO)	5,82	6,19	
orientace na jednání po předchozím nezdaru (HOM)	2,70	3,20	0,019
stupeň plánování při rozhodování a jednání (HOP)	3,14	2,97	

8 Vzhledem k nerovnoměrnému rozložení věku jsme vytvořili následující kategorie věku: 17–20 let, 21–30 let, 31–40 let, 41–50 let, 51–60 let a 60 a více let.

Srovnání orientace na jednání zaměstnaných a nezaměstnaných lidí v závislosti na pohlaví

U všech zkoumaných žen má zaměstnanost/nezaměstnanost statisticky významný vliv na jejich celkovou orientaci na jednání (HO) (ANOVA: $F = 2,605$; $p < 0,003$). U mužů se orientace na jednání pod vlivem ztráty práce statisticky významně nesnižuje. Navíc, u mužů zaměstnaných je činnostní orientace na jednání po předchozím neúspěchu (škála HOM) statisticky významně vyšší než u zaměstnaných žen (ANOVA: $F = 10,771$; $p < 0,001$). Stejně výsledky najdeme rovněž u osobnostní charakteristiky smyslu pro koherenci (Sense of Coherence – SOC) – (viz další text) a obdobná zjištění pozorujeme také při zkoumání vlivu délky nezaměstnanosti na zmíněné osobnostní charakteristiky (Filo, Buchtová, v tisku). Z výsledků vyplývá, že ztráta práce má na vybrané osobnostní charakteristiky žen ve srovnání s muži širší dopad.

Naše výsledky týkající se orientace na jednání potvrzují známý fakt, že u mužů ve srovnání s ženami (obecně vzato) převažuje potřeba úspěšného výkonu nad potřebou vyhnout se neúspěchu (Crandall, 1969; Veroff, 1969). Větší negativní dopad ztráty práce na orientaci na jednání žen pak můžeme vysvětlit například tím, že potřeba úspěšného výkonu je méně závislá na vnějších incentivách (v našem případě ztrátě práce) než potřeba vyhnout se neúspěchu, jejíž hladina motivační síly se větší měrou odvíjí od odměn a trestů (Heckhausen, 1991).

Srovnání orientace na jednání zaměstnaných a nezaměstnaných lidí v závislosti na vzdělání

Očekávaná pozitivní korelace mezi vzděláním a orientací na jednání se objevuje pouze u souboru nezaměstnaných (především ve složce HOP – stupeň plánování při rozhodování a jednání; $r = 0,234$; $p < 0,011$). Vzdělanější lidé orientovaní na jednání jsou zřejmě vůči ztrátě práce více imunní, stupeň plánování při rozhodování a jednání nabývá ve spojitosti se vzděláním na významu až po ztrátě práce, do té doby (u zaměstnaných lidí) vzdělání o celkové orientaci na jednání příliš nerozhoduje. (Podotýkáme, že kategorie dosaženého vzdělání zaměstnaných a nezaměstnaných respondentů jsou rovnoměrně zastoupené.)

Srovnání orientace na jednání zaměstnaných a nezaměstnaných lidí v závislosti na věku

U celého souboru respondentů s vyšším věkem roste stupeň plánování při rozhodování a jednání. Čím jsou lidé starší, tím více strukturují, plánují svoji činnost ($r = 0,158$; $p < 0,011$). Rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými nebyly signifikantní.

Smysl pro koherenci (SOC – Sense of Coherence)

V úvodu zařazujeme deskriptivní statistiku smyslu pro koherenci (viz tab. IV).

Smysl pro koherenci a všechny její tři dimenze – srozumitelnost (comprehensibility – C), zvládnutelnost (manageability – MA) a smysluplnost (meaningfulness – ME) statisticky významně souvisí s proměnnou zaměstnanosti/nezaměstnanosti (tab. V). Zdá se, že ztráta práce snižuje smysl pro koherenci nezaměstnaných, zejména dimenzi C, schopnost reálně posuzovat situaci a brát životní zkušenosti jako výzvy, které je třeba zvládnout.

Zjistili jsme však také na první pohled nelogickou souvislost těchto proměnných v opačném směru, tedy, že smysl pro koherenci statisticky významně ovlivňuje stav zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Jinými slovy, smysl pro koherenci se patrně podílí na získání a udržení si práce (ANOVA: $F = 1,377$; $p < 0,04$). Tento vztah by mohl potvrzovat vzájemné úzké sepětí této osobnostní charakteristiky s oblastí lidské práce; mohl by stvrzovat správnost volby osobnostní charakteristiky smyslu pro koherenci jako vhodného „nástroje“ pro zachycení změn v lidské psychice vlivem práce a její ztráty.

Dále jsme zjistili statisticky významnou souvislost smyslu pro koherenci s celkovou orientací na jednání (HO), a to jak u celého souboru respondentů, tak i zvlášť u skupiny zaměstnaných a nezaměstnaných. U souboru zaměstnaných respondentů je ve srovnání s nezaměstnanými tato spojitost vyšší (tab. VI).

Také celková orientace na jednání (HO) u celého souboru respondentů má statisticky významnou (avšak menší měrou) souvislost se smyslem pro koherenci.

Také celková orientace na jednání (HO) u celého souboru respondentů má statisticky významnou (avšak menší měrou) souvislost se smyslem pro koherenci.

IV: Deskriptivní statistika smyslu pro koherenci (SOC) všech zkoumaných osob

IV: Descriptive statistics of the Sense of coherence (SOC) in all surveyed persons

		SOCC	SOCMA	SOCME	SOC
N	Validní	265	265	265	265
	Chybí	15	15	15	15
Průměr		47,23	51,15	43,43	141,82
Medián		48	52	44	143
Modus		52,00	54	44	141,00
Std. odchylka		9,50	7,91	6,95	20,69
Minimum		17	18	17	60
Maximum		76	72	72	201

Dílčí faktory Sense of Coherence (SOC):

SOCC (faktor C – srozumitelnost)

SOCMA (faktor MA – zvládnutelnost)

SOCME (faktor ME – smysluplnost)

V: Souvislost smyslu pro koherenci (SOC) se zaměstnaností a nezaměstnaností

V: The relation of Sense of Coherence (SOC) to employment and unemployment

	ANOVA	F	p <
SOC		30,03	0,001
C		38,50	0,001
MA		26,43	0,001
ME		3,89	0,050

N = 265; zaměstnaní 144; nezaměstnaní 121

VI: *Souvislost smyslu pro koherenci (SOC) s celkovou orientací na jednání*

VI: *The relation of Sense of Coherence (SOC) to general action orientation*

ANOVA	F	p <
SOC	5,57	0,001
C	4,76	0,001
MA	4,42	0,001
ME	3,98	0,001

N = 265; zaměstnaní 144, nezaměstnaní 121

herenci (ANOVA: $F = 1,649$; $p < 0,003$; v tab. VII statisticky významné korelace mezi orientací na jednání a smyslem pro koherenci; s vyšším smyslem pro koherenci respondentů roste orientace na jednání).

zaměstnaných lidí, dojdeme k závěru, že smysl pro koherenci je rovněž s těmito demografickými proměnnými více spjata než orientace na jednání. Detailnější srovnání těchto dvou osobnostních charakteristik ve spojitosti s délkou nezaměstnanosti uvádíme v našem navazujícím článku (Filó, Buchtová, v tisku).

Srovnání smyslu pro koherenci zaměstnaných a nezaměstnaných lidí ve spojitosti s pohlavím

U nezaměstnaných žen se objevuje statisticky významný pokles smyslu pro koherenci (zejména dimenze C – srozumitelnost a MA – zvládnutelnost, tj. rozsah zdrojů, které má člověk k dispozici ke zvládnutí náročné situace) daný ztrátou práce (např. dimenze C; ANOVA: $F = 1,788$; $p < 0,007$) a její délkou (např. dimenze C; ANOVA: $F = 3,502$; $p < 0,009$).

VII: *Korelační analýza orientace na jednání a smyslu pro koherenci všech respondentů*

VII: *Correlation analysis of action orientation and Sense of coherence in all respondents*

		HO – celková orientace na jednání	HOM – orientace na jednání po předchozím nezdaru	HOP – stupeň plánování při rozhodování a jednání
Sense of Coherence – faktor C srozumitelnost	Pearsonův koeficient korelace	,369(**)	,321(**)	,268(**)
Sense of Coherence – faktor MA zvládnutelnost	Pearsonův koeficient korelace	,405(**)	,360(**)	,282(**)
Sense of Coherence – faktor ME smyslupnost	Pearsonův koeficient korelace	,335(**)	,207(**)	,321(**)
Sense of Coherence	Pearsonův koeficient korelace	,437(**)	,355(**)	,339(**)

** Korelace všech hodnot je signifikantní na hladině 0,01; rozdíl N = 3

Statisticky významná pozitivní korelace smyslu pro koherenci s orientací na jednání se objevuje jak u všech zkoumaných osob, tak u souborů nezaměstnaných a zaměstnaných. U zaměstnaných je pak korelace oproti nezaměstnaným mírně vyšší.

Obecně soudíme, že celková orientace na jednání (HO) je ve srovnání se smyslem pro koherenci patrně stabilnější osobnostní charakteristikou, konkrétněji, osobnostní charakteristika smysl pro koherenci je ztrátou práce a její délkou patrně více ovlivnitelná. Tento závěr nepřímo podporuje jednak větší spojitost smyslu pro koherenci s orientací na jednání, jednak rozdíl v síle vztahu smyslu pro koherenci a orientací na jednání mezi souborem zaměstnaných a nezaměstnaných lidí. Smysl pro koherenci vlivem ztráty práce ztrácí intenzitu vztahu s orientací na jednání. Dále se v naší hypotetické induktivní logice opíráme o fakt, že smysl pro koherenci se – oproti orientaci na jednání – vlivem délky nezaměstnanosti statisticky významně mění, klesá (viz Filó, Buchtová, v tisku). Porovnáme-li navíc orientaci na jednání a smysl pro koherenci ve spojitosti s pohlavím, věkem a vzděláním zaměstnaných i ne-

zaměstnaných mužů se tento statisticky významný vztah neobjevuje. Zdá se tedy, že u žen je ve srovnání s muži vyšší „kolísavost“ této osobnostní charakteristiky dána větší mírou její ovlivnitelnosti vnějšími podněty (v našem případě vlivem práce). Rozvedení o interfunkčním propojení smyslu pro koherenci (Sense of coherence) s dalšími osobnostními charakteristikami a zevrubnější analýza využití výsledků pro praxi viz Filó, Buchtová, v tisku.

Srovnání smyslu pro koherenci zaměstnaných a nezaměstnaných lidí ve spojitosti se vzděláním

Pouze pomocí Spearmanovy neparametrické korelační analýzy se u celého souboru respondentů prokázal statisticky významný vztah mezi smyslem pro koherenci – dimenzí C a vzděláním ($p = 0,122$; $p = 0,048$). Vzdělanější lidé mají větší schopnost orientovat se v reálné situaci, posuzovat a brát životní zkušenosti jako výzvy, se kterými je třeba se vyrovnávat. Rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými jedinci v této osobnostní charakteristice ve spojitosti se vzděláním nebyly zjištěny.

Srovnání smyslu pro koherenci zaměstnaných a nezaměstnaných lidí ve spojitosti s věkem

Dále jsme pomocí Spearmanovy neparametrické korelační analýzy u celého souboru respondentů zjistili pozitivní korelaci smyslu pro koherenci s věkem, zejména „sycenou“ korelací dimenze ME (smysluplnost) s věkem ($\rho = 0,123$; $p < 0,045$, $\rho = 0,126$; $p < 0,041$). Čím jsou lidé starší, tím roste celkový smysl pro koherenci, především dimenze ME, tj. schopnost nalézt smysl v životně náročných situacích a vyrovnávat se s nimi. Rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými jedinci ve zmíněné osobnostní charakteristice ve spojitosti s věkem nebyly zjištěny.

Sociální opora

Dotazníkem SSQ6 jsme nejprve zjistili celkový počet lidí (P_1), kteří jsou respondentům sociální oporou a zprůměrovali jsme míru spokojenosti respondentů s nimi (S_1)⁹. Ve druhé části dotazníku jsme u všech položek vypočítali průměrný počet lidí tvořících sociální oporu (P_2) a spokojenost s nimi (S_2)¹⁰. Pro příklad uvádíme vybrané deskriptivní údaje sociální opory (tab. č. VIII). Tabulka znázorňuje, kolik lidí je zkoumaným osobám sociální oporou. Minimum je 0, maximální výčet lidí byl v dotazníku pevně stanoven číslem 9.

VIII: Deskriptivní údaje sociální opory (metoda SSQ6)

VIII: Descriptive data on social support (SSQ6 method)

počet osob, tvořící sociální oporu		četnost	procenta
Validní	0	27	10,4
	1	11	4,6
	2	11	4,6
	3	30	11,4
	4	48	17,9
	5	51	18,9
	6	35	13,2
	7	20	7,9
	8	19	7,5
	9	8	3,6
	celkem	260	100,0
chybí		5	

U celého souboru respondentů ($N = 265$) dochází po ztrátě práce ke statisticky významnému snížení celkového počtu lidí, kteří tvoří sociální oporu (P_1) ($r = -0,125$; $p < 0,042$). Jinými slovy, rovněž v pracovním kolektivu nacházejí zaměstnaní lidé osoby, které se pro ně stávají sociální oporou. Navíc však také počet lidí tvořících sociální oporu (P_1 , P_2) podobně jako osobnostní charakteristika smysl pro ko-

herenci, statisticky významně souvisí se stavem zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Šíře sociální sítě tedy významně ovlivňuje zaměstnanost jedince (P_1 – ANOVA: $F = 2,403$; $p < 0,012$); (P_2 – ANOVA: $F = 1,597$; $p < 0,036$). Podrobné vzájemné vazby mezi sociální oporou a délkou nezaměstnanosti jsme opět zařadili do navazujícího příspěvku (Filo, Buchtová, v tisku). Ukazuje se, že s délkou ztráty práce a narůstajícím věkem klesá počet lidí tvořících sociální oporu i spokojenost s nimi. Počet lidí, kteří jsou součástí sociální opory, je rozdílný u mužů a žen. „Rizikovou“ skupinou se stávají věkově starší, dlouhodobě nezaměstnaní muži (Buchtová, 2004a).

Srovnání sociální opory zaměstnaných a nezaměstnaných lidí v závislosti na pohlaví a věku

Z celého souboru respondentů ($N = 265$) mají ženy ($N = 176$) ve srovnání s muži ($N = 89$) statisticky významně více lidí tvořících sociální oporu (P_1 ; $r = 0,157$; $p < 0,011$).

S vyšším věkem všech respondentů statisticky významně klesá počet lidí tvořících sociální oporu (P_1 ; $r = -0,201$; $p < 0,001$); (P_2 ; $r = -0,179$; $p < 0,003$). Pokud provedeme analýzu sociální opory ve spojitosti s věkem mužů a žen zvlášť, zjistíme a potvrdíme, že pouze u vzorku mužů se objevuje statisticky významná negativní korelace mezi věkem a celkovým počtem lidí, tvořících sociální oporu ($r = -0,211$; $p < 0,049$). U žen se věkem šíře sociální opory statisticky významně nezužuje.

Srovnání sociální opory a orientace na jednání zaměstnaných a nezaměstnaných lidí

U všech zkoumaných osob se objevuje Pearsonův korelační koeficient mezi P_2 a HOP: $r = 0,123$; $p < 0,047$; lidé, kteří více plánují své jednání a rozhodování, mají signifikantně větší průměrný počet lidí tvořících sociální oporu. Odlišnosti ve vztahu sociální opory s orientací na jednání zaměstnaných a nezaměstnaných respondentů nebyly zjištěny.

Srovnání sociální opory a smyslu pro koherenci (Sense of coherence) zaměstnaných a nezaměstnaných lidí

Sociální opora se smyslem pro koherenci tvoří statisticky významné vztahy téměř ve všech dílčích dimenzích (P_1 , P_2 , S_1 , S_2 ; celková SOC, dílčí dimenze C, MA, ME). Jako účelné se proto jeví věnovat pozornost „kvalitativním“ odlišnostem při utváření specifických vztahů mezi těmito dvěma charakteristikami v souvislosti se stavem zaměstnanosti/nezaměstnanosti a pohlavím zkoumaných osob.

U celého souboru respondentů najdeme pozitivní korelace mezi zprůměrovaným počtem lidí tvořících sociální oporu (P_2), průměrnou spokojeností s těmito lidmi (S_1 , S_2) a celkovým smyslem pro kohe-

9 Pro induktivní statistiku nebyla brána v úvahu důležitost (kritérium pořadí) lidí tvořících sociální oporu.

10 Jsme si vědomi toho, že každá položka má odlišné psychometrické charakteristiky a důležitost.

renci i jeho dílčími dimenzemi C, MA, ME. Jinými slovy, s vyšším počtem lidí, kteří tvoří sociální oporu zkoumaným osobám a s vyšší spokojeností zkoumaných osob s nimi, se u zkoumaných osob zvyšuje smysl pro koherenci.

U souboru nezaměstnaných respondentů jsme ve srovnání se souborem zaměstnaných zjistili mezi sociální oporou a smyslem pro koherenci více statisticky významných vztahů. Osobnostní charakteristika smysl pro koherenci nezaměstnaných lidí se ve srovnání se zaměstnanými respondenty stává pravděpodobně více provázanou se sociální oporou.

Zdá se také, že smysl pro koherenci utváří se sociální oporou „selským rozumem pochopitelné asociální páry“: zaměstnaní lidé se při „zpevnování“ osobnostní charakteristiky smyslu pro koherenci (Sense of coherence) spoléhají spíše na pocit spokojenosti s blízkými lidmi, zatímco nezaměstnaní lidé hledají „pomoc“ pro rozvoj smyslu pro koherenci v množství blízkých lidí; (u zaměstnaných jedinců jsou signifikantní pozitivní korelace mezi S_2 a MA – dimenze zvládnutelnost a C – srozumitelnost; SOC – MA a S_2 : $r = 0,254$; $p < 0,005$; SOC – C a S_2 : $r = 0,254$; $p < 0,005$; u nezaměstnaných jedinců se jedná o kladnou korelaci mezi P_1 , P_2 a dílčí dimenze SOC: C – srozumitelnost a MA – zvládnutelnost; SOC – MA a P_1 : $r = 0,260$; $p < 0,004$; SOC – MA a P_2 : $r = 0,383$; $p < 0,000$; SOC – C a P_1 : $r = 0,201$; $p < 0,027$; SOC – C a P_2 : $r = 0,239$; $p < 0,008$).

Obdobná zjištění dostáváme při pečlivém zkoumání souboru mužů a žen. Analogicky jako v případě zaměstnaných lidí, také muži se pro „optimalizaci“ smyslu pro koherenci obracejí spíše na spokojenost s blízkými lidmi, zatímco ženy potřebují pro růst smyslu pro koherenci vyšší počet lidí, kteří jsou jim oporou (u mužů jsou signifikantní pozitivní korelace mezi S_1 a celkovou SOC a dílčí dimenzí ME

– smysluplnost; SOC a S_1 : $r = 0,251$; $p < 0,028$; SOC – ME a S_1 : $r = 0,249$; $p < 0,029$; u žen se jedná o statisticky významnou pozitivní korelaci mezi P_2 a S_1 a MA – zvládnutelnost; SOC – MA a S_1 : $r = 0,178$; $p < 0,021$; SOC – MA a P_2 : $r = 0,187$; $p < 0,013$).

Naměřené rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými, respektive mezi muži a ženami jsou zřejmě obzvláště cenné především pro oblast praktickou. Znalost o propojení mezi počtem lidí, tvořících sociální oporu a dílčí dimenzí smyslu pro koherenci (SOC: MA – zvládnutelnost), či souvztažnost mezi subjektivní spokojeností se sociální oporou a další dimenzí smyslu pro koherenci (SOC: ME – smysluplnost), je možné využít všude tam, kde je zapotřebí smysl pro koherenci či sociální oporu modulovat (např. rekvalifikační školení, podpůrné programy, terapie nezaměstnaných apod.).

Srovnání vlivu prediktorů na vybrané osobnostní charakteristiky

Orientace na jednání

Předpokládali jsme, že demografické proměnné (prediktory) mohou na osobnostní charakteristiky zkoumaných osob působit společně (s různou intenzitou). Proto jsme z vybraných prediktorů – zaměstnanosti/nezaměstnanosti, délky nezaměstnanosti, pohlaví, vzdělání a věku pomocí lineární regrese hledali ty, které na vybrané osobnostní charakteristiky – orientaci na jednání, smysl pro koherenci a sociální oporu – působí (spolupůsobí) nejvíce (tj. statisticky významně). Ze skupiny prediktorů ovlivňuje orientaci na jednání nejvíce pohlaví (ze vzájemného porovnávání vlivu prediktorů na orientaci na jednání vychází pouze u pohlaví statistická významnost, viz tabulka IX; provedli jsme sérii statistických analýz se všemi závislými proměnnými, jako prediktory byly použity všechny ostatní pro-

IX: Závislost orientace na jednání, smyslu pro koherenci a sociální opory na demografických prediktorech

IX: Dependence of action orientation, sense of coherence and social support on demographic predictors

Lineární regrese					
Prediktory	Koeficienty			t	Sig. p <
	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty		
	B	Std. Chyba	Beta		
pohlaví	-0,87	0,39	-0,14	-2,2	0,029
Závislá proměnná: orientace na jednání					
zaměstnanost/nezaměstnanost	12,35	2,44	0,30	5,06	0
pohlaví	-6,67	2,58	-0,15	-2,58	0,01
nebo					
orientace na jednání	3,00	0,42	0,41	7,13	0
zaměstnanost/nezaměstnanost	11,68	2,37	0,28	4,98	0
Závislá proměnná: Sense of coherence					
věk	-0,54	0,15	-0,23	-3,61	0
Závislá proměnná: celkový počet lidí tvořících sociální oporu (P1)					
věk	-0,23	0,07	-0,21	-3,26	0,001
Závislá proměnná: průměrný počet lidí tvořících sociální oporu (P2)					

měnné, ale tabulka obsahuje jen ty, které jsou statisticky významné).

Smysl pro koherenci (Sense of coherence)

Z tabulky č. IX je patrné, že smysl pro koherenci na prvním místě nejvíce ovlivňuje stav zaměstnanosti/nezaměstnanosti respondentů, na druhém místě je to pohlaví zkoumaných osob. Pokud k demografickým charakteristikám poněkud „uměle“ přiřadíme také orientaci na jednání, jako prediktor smyslu pro koherenci, vystřídá na prvním místě

zaměstnanost/nezaměstnanost. Ta se posouvá na místo druhé a pohlaví ztrácí statisticky významných hodnot.

Sociální opora

Sociální oporu, konkrétně jen celkový počet lidí tvořících sociální oporu a zprůměrovaný počet lidí ze všech otázek metody SSQ6 (P_1 , P_2) signifikantně nejvíce ovlivňuje prediktor věku zkoumaných osob (tabulka IX).

SOUHRN

Design výzkumu byl navrhnut tak, aby primárně zahrnul zkoumání demografických a osobnostních charakteristik nezaměstnaných lidí. Za srovnávací skupinu byl zvolen soubor zaměstnaných především z důvodu komparace se souborem nezaměstnaných. Jsme si vědomi omezení reprezentativnosti souboru nezaměstnaných vzhledem k populaci a z toho plynoucí zúžení možností srovnání se souborem zaměstnaných.

Zjistili jsme, že s vyšším vzděláním roste možnost uplatnění na trhu práce, zatímco s vyšším věkem se příležitosti k zaměstnání naopak snižují. Vzdělanější lidé dokážou navíc po ztrátě práce při svém rozhodování a jednání lépe plánovat. Mají větší schopnost orientovat se v reálné situaci (smysl pro koherenci, soudružnost; nezdolnost v pojetí Sense of coherence) a posuzovat a brát životní zkušenosti jako výzvy, se kterými je třeba se vyrovnávat. Z výzkumu dále vyplývá, že ženy jsou ve srovnání s muži více nezaměstnané a dále, že ztráta práce má na jejich psychiku tíživější dopad. Ve srovnání s nezaměstnanými muži jsou více situačně (prožitkově) orientovány a jejich smysl pro koherenci doznává výraznějšího poklesu (především rozsah zdrojů, které má člověk k dispozici ke zvládnutí náročné situace). Zdá se, že zkoumané osobnostní charakteristiky žen jsou vnějšími podněty (v našem případě vlivem práce) více ovlivnitelné. Tato zjištění jsou důležitým poznatkem pro poradenství v době ztráty práce, zejména pro různé podpůrné programy.

Nezaměstnaní lidé mají ve srovnání se zaměstnanými nižší úroveň orientace na jednání (činnostní orientace) po předchozím neúspěchu. Tento výrazný pokles orientace na jednání je zřejmě dán již samotnou ztrátou práce, nikoliv její délkou.

S rostoucím věkem všech respondentů klesá počet lidí tvořících sociální oporu. Tento výsledek významně ovlivňují pouze muži, neboť pouze u nich najdeme signifikantní negativní korelaci mezi věkem a celkovým počtem lidí, tvořících sociální oporu.

U zaměstnaných respondentů se ve srovnání s respondenty nezaměstnanými signifikantní vztahy mezi orientací na jednání a sociální oporou či sociální oporou a smyslem pro koherenci neobjevují, nebo objevují méně. Zdá se, že sociální opora nabývá pro smysl pro koherenci na významnosti až v samotném momentu ztráty práce.

Zjištění o provázanosti mezi počtem lidí tvořících sociální oporu a dílčí dimenzí smyslu pro koherenci (SOC: MA – zvládnutelností), či souvztáhnost mezi subjektivní spokojeností se sociální oporou a další dílčí dimenzí smyslu pro koherenci (SOC: ME – smysluplností) je možné využít všude tam, kde je možné osobnostní charakteristiku smysl pro koherenci (soudružnost; Sense of coherence) či sociální oporu úspěšně měnit.

Z vybraných prediktorů – zaměstnanosti/nezaměstnanosti, délky nezaměstnanosti, pohlaví, vzdělání a věku na vybrané osobnostní charakteristiky – orientaci na jednání, smysl pro koherenci a sociální oporu působí (spolupůsobí) nejvíce pohlaví.

nezaměstnanost, potřeba výkonu, orientace na činnost versus orientace na stav, nezdolnost v pojetí Sense of coherence, sociální opora

SUMMARY

The research work was designed to primarily include the study of demographic and personality characteristics of unemployed people. For the purpose of comparison with the group of unemployed persons, a group of employees was chosen as a control in spite of the fact that the representativeness of the unemployed group was limited with respect to the population and so were the possibilities of comparison with the group of employees.

We found out that opportunities on the labour market grow with higher education while higher age is a factor limiting the job opportunities. Moreover, educated persons can better plan their decision-

making and acting (action orientation) after losing a job. Their capability of coping with the reality (sense of coherence) is greater as well as their valuation and perception of the experience of life as a challenge that has to be faced. The research also showed that females are more often unemployed than males and that the loss of job has a more severe impact on their psyche. As compared with unemployed males, they are more emotionally inclined to live through the situations and their sense of coherence is decreasing more rapidly than in males (namely the scope of resources the human being has available to cope with critical situations). The studied personality characteristics of females seem to be more influenceable by external stimuli (in our case by work). These findings are very important for counselling jobless people and for various support programmes.

Compared with the employed people, the unemployed have a lower level of action orientation (action potential) after a previous failure. The conspicuous loss of action orientation is apparently resulting from the loss of job itself and is not caused by the duration of the jobless period.

The number of persons constituting social support is decreasing with the increasing age of all respondents. The outcome is significantly affected only by males because only in them we find a distinct negative correlation between the age and the total number of persons constituting the social support. Compared with unemployed respondents, significant relations between action orientation and social support or between social support and sense of coherence do not occur in employed respondents at all or their occurrence is less frequent. It seems that the social support becomes important for the sense of coherence only at the very moment of job loss.

The finding about the cohesion between the number of persons constituting social support and the partial dimension of Sense of coherence (SOC: MA – manageability), or about the correlation between subjective satisfaction with the social support and the next partial dimension of Sense of coherence (SOC: ME – meaningfulness) can be utilized in situations in which the personality characteristic of the sense of coherence or the social support can be successfully altered.

Out of the selected predictors – employment/unemployment, length of unemployment, sex, education and age, the sex affects (co-affects) most the selected personality characteristics – action versus state orientation, sense of coherence and social support.

LITERATURA

- ANTONOVSKI, A., 1988: *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and stay well*. 2. vyd. San Francisco: Jossey-Bass.
- ANTONOVSKI, A., 1979: *Health, Stress and Coping: New Perspectives on Mental and Physical Well-Being*. San Francisco: Jossey-Bass.
- FILO, P., BUCHTOVÁ, B., 2010: *Vztah mezi délkou nezaměstnanosti a vybranými osobnostními charakteristikami nezaměstnaných*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., LVIII, No. 6, pp. 123–132.
- BUCHTOVÁ, B., 2004a: Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných. *Československá psychologie*, 48, 121–135.
- BUCHTOVÁ, B. (Ed.), 2004b: *Psychologie a nezaměstnanost. Zkušenosti a praxe*. Brno: ESF MU.
- BUCHTOVÁ, B. a kol., 2002: *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada.
- BUCHTOVÁ, B. (Ed.), 2000a: *Psychologické a medicínské aspekty nezaměstnanosti*. Brno: ESF MU.
- BUCHTOVÁ, B., 2000b: Sociální psychologie nezaměstnanosti. In: Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.) *Aplikovaná sociální psychologie II: Člověk v sociálním kontextu*. Praha: Grada, 81–108.
- BUCHTOVÁ, B., 1992: *K psychologické dimenzi nezaměstnanosti*. Habilitační práce. Brno: ESF MU.
- CRANDALL, V. C., 1969: Sex differences in expectancy of intellectual and academic reinforcement. In: Smith, C. P. (Ed.) *Achievement related motives in children*. New York: Russel, 11–45.
- DIEFFENDORF, J. M., HALL, R. J., LORD, R. G., STREAN, M. L., 2000: Action – State Orientation: Construct Validity of a Revised Measure and Its Relationship to Work-Related Variables. *Journal of Applied Psychology*, 85, 250–263.
- HECKHAUSEN, H., 1991: *Motivation and Action*. Berlin: Springer.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 1999: Moderátor zvládání zátěže typu sociální opory. *Československá psychologie*, 43, 106–118.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 1990: Nezdolnost v pojetí SOC. *Československá psychologie*, 34, 511–517.
- KUHL, J., 1998a: Wille und Persönlichkeit: Von der Funktionsanalyse zur Aktivierungsdynamik psychischer Systeme. *Psychologische Rundschau*, 49, 61–77.
- KUHL, J., FUHRMANN, A., 1998b: Decomposing self-regulation and self-control: The volitional components inventory. In: Heckhausen, J., Dweck, C. S. (Eds.) *Motivation and self-regulation across the lifespan*. Cambridge: Cambridge University Press, 15–49.
- KUHL, J., BECKMANN, J., 1994: *Volition and personality: Action versus state orientation*. Göttingen: Hogrefe.
- MAREŠ, J. a kol., 2001: *Sociální opora u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové: Nucleus, 125–138.
- SARASON, I. G., LEVINE, H. M., BASHAM, R. B., SARASON, B. R., 1983: Assessing social support: The Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 127–139.
- ŠOLCOVÁ, I., KEBZA, V., 2003: Prediktory sociální opory u české populace. *Československá psychologie*, 47, 220–229.

ŠOLCOVÁ, I., KEBZA, V., 1999: Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43, 19–38.

VEROFF, J., 1969: Social comparison and the development of achievement motivation. In: Smith, C. P. (Ed.): *Achievement related motives in children*. New York: Russel, 46–101.

Adresa

Mgr. Petr Fišo, Ph.D., Ústav lesnické a dřevařské techniky, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, doc. PhDr. Božena Šmajsová Buchtová, CSc., Katedra podnikového hospodářství, Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity, Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika